

A Holnap szerbje

Széljegyzetek Németh Ferenc könyvéhez

A húszas évek vége Ady-ellenes támadásai, s főleg a fiatal „konzervatívok” Adyval kapcsolatos megnyilatkozásai kapcsán írta A Holnap Társaság szerb tagja, Todor Manojlović egyik korabeli cikkében: „... Magyarországon még mindig nem érzik át teljesen, hogy mit és kit bírnak Adyban. [...] Fájdalom, úgy látszik, hogy itt is egészen más, nem irodalmi és esztétikai motívumok a mérvadók. Itt is úgy látszik, a napi politika és társadalmi áramlatok befolyásolják az embereket, és az a vágy, hogy az új és szenzációs Ady-támadások útján új lehetőséget adjanak önmaguknak, és kiérdemeljék az uralkodó áramlatok jóindulatát.”

Manojlović szándéka nemes, de argumentációja ma már nem érthető maradéktalanul, éppúgy, ahogy az Ady-apologetika egy jelentékeny hányadasem. Ady költészete – s éppen a kortárs számára – nehezen választható el a költő társadalmi programjától; nem állítható komolyan, hogy nem állt volna szemben kora „hivatalos” Magyarországgal, hogy nem vett részt olyan radikális mozgalomban, amelynek nyílt célja a politikai felépítmény lebontása volt. Hiszen éppen maga Manojlović hangsúlyozza Németh István most megjelent, citátumokban bővelkedő – a főnti passzust is tartalmazó – kötetében a költő társadalmi-politikai elkötelezettségét, s arra is utal, hogy A Holnap emberei tudatosan akartak mást, mint ami volt. Lásd erről például a szerb költő-műfordítónak azt az esszéjét, amelyet A Holnap temesvári estjén olvasott föl mint bevezetőt – s amely a most tárgyalt kötetbe is bekerült.

Innen nézve nem logikátlan, hogy Ady bírálói még évtizedek múlva is a költőnek a háború előtti kormánypárti elit(ek)re szórt konkrét vádjai, átkajogosságát vitatták. Az életmű valódi súlyát azonban valószínűleg nem ezek adják meg; minél jobban eloldozzuk Adyt a számára adott esetben közvetlen témát kínáló politikai konkrétumoktól, annál nyilvánvalóbb látomásainak egyetemessége. Hegedűs Lóránt, a múlt századelő író-közgazdász minisztere (nem tévesztendő össze a közelmúltban elhunyt volt püspökkel), aki a politikában Tisza István, a költészetben pedig Ady hívének mondotta magát, s aki 1940-ben kísérletet tett kettejük emlékének összebékítésére, jól látta ezt. Az utolsó húsz év részleges eszmetörténeti átértékelése is arra figyelmeztet, hogy nem lehet pusztán az 1918-as „forradalmi erők” olvasatában értelmezni a XX. század első másfél-két évtizedének magyar társadalmi eseményeit; akárhány jogos elem volt is a korabeli ellenzék kormánypolitika-bírálatában, Tisza működését meghatározták, esélyeit behatárolták az adottságok, koncepciók és prekoncepciók. Ma már kínos lenne Tisza István politikáját és személyiségét Ady-idézetek alapján rekonstruálni és minősíteni – mint ahogy Ady jelentőségét sem lehet Tisza véleménye nyomán. Amennyire nem igaz, hogy Tisza „gyűjtogató, csóvás ember”, rongy és bolond lett volna, ugyanolyan értékelhetetlen, amit a miniszterelnök mondott Bécsben, a Hotel Imperialban – amikor Hegedűs Adyt próbálta népszerűsíteni a delegáció körében –, mereven nézve az asztal közepén álló pálmát: „Ady és a Nyugat levéltetűk a magyar kultúra pálmafáján.” (Hegedűs Lóránt: *Ady és Tisza*. [Budapest], Nyugat, [1940], 51. p.) Viszont valószínűleg van igazságmagva annak, amit Hegedűs az 1910 körüli évek Adyjáról mond: „politikai képlátásain már nagyon kezd a falusi ponyvairodalom mutatkozni” (Uo., 75. p.) Talán nem túlzás azt feltételezni, hogy a két életpálya tárgyyszerű párhuzamos mérlegelésére éppen Nagyváradon lehet szellemi-érzelmi indíték, amelyben százegynéhány évvel ezelőtt oly színvonalas gárdával képviseltette magát a két

nagy, szemben álló irányzat, ahogyan az Nagy Endre remek könyvéből, az *Egy város regényéből* oly szépen kiderül.

Egyébként Németh Ferenc könyvét olvasva hasonló benyomásunk támad, mint egykor, amikor Nagy Endrét forgattuk: a váradi szellemi körök között nem folyhatott olyan gyilkos háború A Holnap alapításának idején, mint amit irodalomtankönyveink sugalltak. Igaz, a kötetben szereplő, a „holnapos” évek eseményeit rögzítő Manojlović-napló távirati stílusú följegyzései nem adnak sok támpontot ennek a küzdelemnek a föltérképezéséhez. Pontosan szerepelnek benne a szerző olvasmányélményei – mind magas irodalom, sehol propagandakiadvány –, saját írói s főleg fordítói eredményei – olykor bámulatos fegyelemmel, penzumszerűen, ám profi módon dolgozik fordításain, van, hogy egy nap három Ady-verset fordít németre, egy másik napon papírra vet három eredeti költeményt –, s főképp az, hogy a naplóíró kivel, hol, melyik kávéházban, étteremben, bodegában fejezte be az éjszakát, készülve az új szellemi világért vívandó harcra. Sőt az az érzésünk támad, hogy a harc éppen ott zajlik az asztalnál, bor és egyebek mellett; ami igaz, az igaz, a följegyzésekben sűrűn szereplő Juhász Gyula, Dutka Ákos és Emőd Tamás alkatilag sem emlékeztettek rohamosztagosokra. Különösen hitelesnek látszik ez a kép, hiszen ezúttal egy olyan szerb alkotó emlékezése, tanulmányain, naplójegyzetein – Németh Ferenc lényegében minden közölt és idáig kéziratban lévő idevágó Manojlović-szöveget beillesztett könyvébe – keresztül vetül fény ezekre az évekre, akinek irodalmi nyelve (ekkor) főleg a német – ő fordítja németre Ady és néhány más holnapos verseit a már klasszikus váradi antológia megjelenésének évében, hogy végül a szerb Ady-recepció megteremtőjévé váljék –, s aki világnézetileg is a modern költőcsoporthoz áll közel; magát Adyt már 1908–1909-ben a kor egyetemese költészete egyik legnagyobbjának tekinti, s Babits művészetéről is van hódoló szava. Manojlovićnál nyoma sincs annak, hogy az uralkodó magyar kormánypolitikával szemben szánna rá magát a *kulturpolitikai* küzdelemre, nem fordul meg a fejében, hogy Magyarországot föl kellene darabolni s hogy a délszlávoknak közös államban kellene egyesülniük. 1908-ban együtt borzongatja meg a háború előszele őt és a váradi magyar értelmiségieket. A társadalom megújítását valószínűleg a nemzedékváltástól várja; inkább nemzedékek, mint nemzetek küzdelmének tartja a századelő magyar forrongásait és azok következményeit, bele is veti magát a sűrűjébe. Adyval alig egy héttel azután ismerkedik meg, hogy verseinek fordításába fog. A szerb fiatalember nemcsak német tolmácsa barátainak: egyenjogú tagja a társaságnak. A Holnap-antológia második kötetében ott olvasható egyik verse Dutka Ákos fordításában, népszerűsítő cikke jelenik meg a mozgalomról és eszményeiről, temesvári bemutatkozásuk elé pedig azt a bevezető szöveget írja, amelyikből idéztünk már. Nem véletlen vagy egyszeri alkalom ez a temesvári jelenlét sem: Manojlović nemcsak A Holnapnak, hanem a temesvári Dél társaságnak is a tagja, amely hasonló szellemben dolgozik, mint a váradiak – ráadásul átmenetileg nagyobb sikerrel, itt sikerül ugyanis elindítani egy folyóiratot is – igaz, fönntartani egy évig sem lehet. S a két társaság között mintha a szerb költő-fordító lenne a legközvetlenebb kapocs: Élete Becskerek, Belgrád, Temesvár és Várad négyyszögében zajlik, de igazi szellemi közösségét, úgy látszik, a két utóbbiban találja meg. Ez persze nem magából a szükségű naplóból derül ki, amelynek igazi forrásértékét Németh Ferenc adja meg azzal, hogy körbeépíti a szerb író későbbi, e korszakra és Adyra vonatkozó utalásaival, a holnaposokkal való levelezéséből készült válogatással – melynek több darabja szintén itt jelenik meg először –, továbbá a szerb szerzőnek ha nem is teljes pályaképével, de életútjára vonatkozó számos megjegyzésével.

Ez a kötet nemcsak a magyar–szerb irodalmi kapcsolatokra irányítja figyelmünket, hanem a magyar–magyar viszonyra is; egy délvidéki produktum ad itt lényeges adalékokat olyan, a

Partiumban lezajlott irodalomtörténeti eseményekhez, amelyek az erdélyi magyar kisebbségtörténetnek is előzményei. S térjünk itt vissza ahhoz, amit Ady és a napi politika viszonyáról mondtunk. 1929 elején jelent meg az a felhívás, amelyet többek között Bánffy Miklós, Benedek Elek és Tamási Áron is aláírt, és amelyben ez is szerepel:

„Ady Endrének, az ősi tehetségnek nem volt egyéni élete. Az ő élete a magyarság ezeréves életének sűrített szimbóluma volt, egész nagyságában, egész szerencsétlenségében – egész elrendeltségében.

Nem azért szakadt ki fajából, hogy gyűlölje, szeresse, magasra csillogtassa, avagy ostorozza. Ő fájának elválaszthatatlan, kiválaszthatatlan homogén része, talán a pszichéje, talán az öntudata, talán az önitélete, talán egy idegcentruma, talán a vérkeringése volt. Döntő fontosságú, száz alakban megjelenő erőforma a magyarság roppant testében.” (*Szobrot Adynak*. [A szoboralap intézőbizottságának felhívása.] Brassói Lapok, 1929. január 28., 3. p.)

Ezt az előzményjellegét az egyik szálon a személyi átfedések is alátámasztják. Hegedüs Nándor például, aki részt vesz A Holnap dolgaiban, Trianon után a kisebbségi közélet, sajtó és politika egyik fontos alakja lett; a most tárgyalt kötet apró hibáinak egyike, hogy a névmagyarozatokban erre még utalás sincs, a rá vonatkozó passzusban nem kerül említésre 1918 és a harmincas évek vége közötti szerepe. Vagy például Antal Sándor két világháború közötti, szintén fontos csehszlovákiai munkássága.

A két világháború közötti erdélyi-partiumi és délvidéki magyar irodalomban egyébként számos közös szál van. A délvidék szülötte volt Járosi Andor, a kolozsvári evangélikus esperes, a Helikon tagja, aki szembeszállt a náci rendelkezésekkel – s akit végül a szovjetek deportáltak. Hunyady Sándor még Kolozsvárt írt, s talán legfontosabb drámája, a *Feketeszárú cseresznye* Bácskában játszódik a főhatalomváltás idején, a korszak egyik legértékesebb erdélyi regényét, a *Tibold Mártont* az Óverbászon született, Marosvásárhelyre elszármazott Molter Károly írta meg – egy délvidéki német fiatalember magyarrá válásáról. Valamiképpen ez a könyv is ebbe a sorra illeszkedik, ez idő szerint éppen a végére.

S szóljunk néhány szót a sorozatról is, amelyben a kötet megjelent. Volt már a délvidéki magyarságnak irodalomtörténeti hagyományokat föltáró sorozata, de az évtizedekkel ezelőtt megszűnt. 2011-ben indult útnak az új sorozat, a Délvidéki soroló; Németh Ferenc *Ady vonzaskörében* című könyve ennek harmadik darabja. A másodiknak a szerzője az óbecsei Draskóczy Ede ügyvéd, szerkesztő, politikus, művelődésszervező; a korábban alig emlegetett Draskóczy Szenteleky Kornéllal és a nemrég Bárdi Nándor által újrafelfedezett Kende Ferencsel együtt a két világháború közötti délvidéki magyar kultúrélet legjelentékenyebb működtetői közé tartozott. A közgyűlési beszédeiből, cikkeiből, tanulmányaiból és a szerzőre vonatkozó dokumentumokból álló kötet összeállítása Mák Ferenc munkája, ő írta az elemző tanulmányt is, elkészítette továbbá a kötet számára Draskóczy nyomtatásban megjelent írásainak bibliográfiáját. Ennek előtte Mák biztos kézzel választotta ki a századforduló lappangó irodalmi anyagaiból Kanizsai Ferenc *Iffjú Csóti Pál* című regényét, „amelyben a birtokát vesztett dzsentrí délvidéki változatának történetét írta meg” az elfeledett (s az utószó szerint éppen ezzel az egy művével a többi fölé nőtt) szerző. Mák a sorozatterv leadásakor húsz kötetet nevesített, de ezekkel a Délvidéki soroló nyilván nem lesz lezárva. A legközelebbi kiadványok egyike annak a Herczeg Ferenc-konferenciának az anyaga, amelyet az író születésének százötvenedik évfordulóján, 2013 szeptemberében rendeztek meg Versecen, házigazdaként az ottani, már az elemi iskolát is húsz éve nélkülöző, ám rendkívül agilis szórványtagok Petőfi Sándor Kultúregyesületével.

S hogy most egy szuszra tudassunk még néhány ingyen információt az olvasóval: Mák Ferencnek – sok évvel korábbi, elsősorban irodalomtörténeti tanulmányokat, esszéket, jegyzeteket tartalmazó kötetei és *A délvidéki magyarság válogatott történeti és honismereti bibliográfiája*

(Újvidék– Zenta, Forum – Vajdasági M. Művelődési Intézet, 2008) című testes munkája után két fontos könyve jelent meg nemrégiben: a *Vesztégzár. Jugoszlávia és utódállamai – Szerbia, Horvátország és Szlavónia – magyarságának sorstörténetéből* című tanulmánykötete és a *Magyarok a Vajdaságban 1918–1945* című történelmi kronológiája, ez utóbbi Zentán, a most tárgyalt sorozatot is megjelentető Vajdasági Magyar Művelődési Intézet kiadásában, az előbbi pedig a szlovákiai Méry Ratio és a budapesti Pro Minoritate Alapítvány gondozásában.

Németh Ferenc: *Ady vonzáskörében. Todor Manojlović Nagyvárad, Temesvár és Arad között 1907–1910.* Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta 2012 (Délvidéki Soroló 3.), 195 p.